

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA FILOZOFIJO

LARA BATIČ

Čudenje kot trajni temelj filozofije

Diplomsko delo

Mentorica: Cvetka Hedžet Tóth

Univerzitetni dvopredmetni študijski
program prve stopnje: Filozofija

Ljubljana, 2020

*...če to slučajno ne bi bila naša usoda
in naše poslanstvo, naša sveta dolžnost,
ki ohranja našo človeškost,
bi lahko to dognali šele z razmislekom,
lahko bi se izkazalo samo na koncu iskanja
in to bi lahko utemeljeno ugotovili le v primeru,
da bi se prej podali v še bolj noro čudenje
in spraševanje, preiskovanje
in zato ljubezen do modrosti...
(Gorazd Kocijančič, Aristotel II.)*

Zahvala

Hvala moja mama in tata, hvala, da sta vedno ob meni.

Da mi vedno in povsod stojita ob strani, da mi pomagata: včasih z besedo, včasih le s tišino in objemom. Da se trudita razumeti mojo zasanjano dušo.

Hvala tebi nona, da me vedno spremljaš s ponosom.

Hvala ti Tine, ker si tisti, ki vedno opazi moje iskrice v očeh.

Hvala za najbolj čisto srce, kar jih poznam. Za vse tople besede. In da vedno verjameš vame.

Na koncu se iskreno zahvaljujem mentorici profesorici Cvetki Hedžet Tóth: najprej za vse nasvete pri pisanju diplomskega dela in za vso pripravljenost. Predvsem pa za vse čudovite, s strastjo nabite ure ontologije in metafizike. Za ure, kjer se je zares čutilo prav to, o čemer se trudim pisati v nalogi. Hvala, da se je z Vašimi besedami moje občudovanje in moja zaljubljenost v filozofijo še poglobila.

Izvleček:

Čudenje kot trajni temelj filozofije

V pričujoči diplomski nalogi se sprva ukvarjam s filozofijo kot tako. Nadaljujem z obravnavo čudenja. Raziskujem vsesplošno znan rek oziroma dejstvo, da je čudenje tisto glavno, da je čudenje trajni temelj filozofije. S pomočjo nekaterih najslavnejših in najpomembnejših filozofov obravnavam njihov pristop k vprašanju filozofije, njene tesne povezave s čudenjem in z možnostjo konca filozofije. Predstavim E. Blocha in v tesni navezavi na profesoričine besede (Cvetke H. Tóth) prikažem Blocha kot ključni lik v dokazovanju nemožnosti konca filozofije in se v tem duhu trudim dokazati nujnost filozofije in njeno aktualnost.

Ključne besede: čudenje, arhé, filozofija, Bloch, predsokratiki, Platon, Aristotel, thaumazein, Kant, Hegel, konec.

Abstract:

Wonder as a permanent foundation of philosophy

In my degree paper I am writing about philosophy as such. This thesis deals with quote or fact that thaumazein is a permanent foundation of philosophy. With help from some most famous and important philosophers I am writing about their questions about philosophy and their premises about thaumazein. I am presenting E. Bloch and in close connection to words of Cvetka H. Tóth I am thinking about Bloch as a key character in proving that philosophy has no end. In this spirit I am trying to prove crucial actuality of philosophy.

Key words: thaumazein, arche, philosophy, Bloch, Platon, Aristotel, thaumazein, Kant, Hegel, the end.

1. UVOD.....	5
2. FILOZOFIJA	6
2.1. Kaj je filozofija?	6
2.2. Konec filozofije?.....	7
3. ČUDENJE.....	8
3.1. Predsokratiki in <i>arhé</i>	9
3.2. Platon	10
3.3. Aristotel.....	11
4. ČUDENJE IN ERNST BLOCH	12
4.1. Bloch	12
4.2. Filozofija Ernsta Blocha	13
5. NEMOŽNOST KONCA FILOZOFIJE I.....	16
5.1. <i>Tò thaumazein</i>	16
5.2. Karl Jaspers in čudenje kot izvor filozofije	16
5.3. Človek je razmišljujoče bitje	17
5.4. Konec ali propad	18
5.5. Kant.....	19
5.6. Hegel.....	19
6. NEMOŽNOST KONCA FILOZOFIJE II.	21
6.1. Nekonstruirano vprašanje	21
6.2. Moč spraševanja.....	21
6.3. Heidegger.....	23
7. SKLEP ALI »NOBENA HČI LEPOTE NI MED NAMI BOLJ OČARLJIVA, KOT SI TI« (BYRON, STANCE).....	24
8. LITERATURA	26

1. UVOD

Moje diplomsko delo je posvečeno vedi, ki je dolga leta veljala za edino, vedi, ki je dandanes prepogosto spregledana nekje v zaprašenih kotih. Ali pa si mnogi samo želijo tak prizor. Filozofiji. Ljubezni. Modrosti. Ljubezni do modrosti. Vedi, ki jo gradijo vrstice polne naukov, vrstice polne zaljubljenosti in predvsem polne življenja. Gre za vedo, ki v današnjem svetu, nasičenem z napredkom sili izven utečenih stez. Sili človeka, da odpre oči. In da jih odpira vedno znova in znova. Da vidi nevidno. Da se čudi. Prav čudenje je nespregledljivi podstat moje naloge.

Že po Platonu in Aristotelu je trajni *arhé* za filozofijo čudenje (*tò thaumazein*). To stališče upošteva vsa zgodovina filozofije in v nalogi me posebej zanima, kako je ta pojem aktualiziral Ernst Bloch. S tem pojmom dokazuje celo nezmožnost konca filozofije – trditev, ki so jo po njegovem neupravičeno popularizirali mnogi filozofi.

V pričujoči nalogi se ukvarjam z *arhéjem*, trajnim temeljem filozofije in po vzoru mnogih zagovarjam, da je to prav čudenje. Spregovorim o filozofiji in iščem možne razlage in raznolike odgovore, ki gotovo ne ostajajo enostranski. Na kratko opišem kaj sploh je *arhé*. Nadaljujem s čudenjem, dotaknem se predsokratikov, kot tistih prvih mislecev, ki so se zavedali pomena čudenja, ukvarjam se s čudenjem pri Platonu in kasneje pri Aristotlu. Ker pa pomemben pečat nalogi daje mislec Ernst Bloch, spregovorim o njem in predvsem o njegovi filozofiji. Zaključim s sporno in vedno perečo temo, temo o koncu filozofije. Posvetim se Blochovem zagovoru in njegovim argumentom proti tej tezi.

Na mnogih mestih sem si dovolila citirati pristne besede, pa naj bodo to besede prof. Tóthove, Platona, Aristotela ali Blocha, iz preprostega razloga, da s tem ne bi oskrunila njihovega prvotnega čara, ki odseva. Svoje skromno pisanje opiram na Blochove misli, ki jih je krasno povzela in oživila v slovenščini prof. Tóthova v svojih delih, brskam tudi po Aristotelovi *Metafiziki* in Platonovemu *Teajtetu*. Bolj kot iščem definicije filozofije v raznih knjigah, bolj se mi izmika želja po preprostem definiranju te matere znanosti.

2. FILOZOFIJA

V prvem poglavju diplomske naloge pišem o filozofiji. Če govorimo o temelju nečesa (v tem primeru filozofije) moramo tudi ta nekaj dobro razčleniti, da sploh lahko izbrskamo osnovne gradnike. Beseda filozofija izvira iz grške besede *philosophia*; sestavljena je iz *philie*, kar prevajamo kot ljubezen in pa iz *sophie*, modrosti. Torej lahko iz grške besede poiščemo prvo osnovo, in sicer, da je filozofija pravzaprav ljubezen do modrosti. Kaj pa je modrost, kdo je moder? Človek, ki je zmožen ločevati med bistvenim in nebistvenim. Filozof ni apriori modrec, filozof je tisti, ki bi to šele rad postal oziroma bil. Tisti, ki pišejo v sebi nosijo potrebo po nesmrtnosti (Platon).

2.1. KAJ JE FILOZOFIJA?

»Duši ne najdeš mejá, četudi prehodiš vsa pota: tako globok lógos ima.« (Heraklit)

»Torej, kaj je filozofija? Glede na to, da se nihče ne povsem strinja, je to verjetno napačno vprašanje za začetek – ampak spet, večina filozofije se začneja z napačnim vprašanjem ali pa z napačnim odgovorom« (Osborne 2).

Kaj torej je tisto, kar si predstavljamo pod pojmom filozofija? Filozofija je dandanes kljub svoji obstoječi globoki aktualnosti večkrat prezrta, imenovana kot nepotrebna. Nemalokrat lahko slišimo glagol 'filozofirati' uporabljen kot manjvreden; filozofiranje laiki prilepijo nekemu, ki govori v nedogled, brez konca. Filozofi pa so označeni za nepopravljive sanjače, za ljudi, ki bojda ne živijo na realnih tleh. Kako je lahko danes filozofija obravnavana tako, ko pa je nekdanj veljala za mati vseh znanosti?

Filozofija je tista najbolj človeška veda. Sprva je bilo v njej zajeto vse, vse, kar se tako ali drugače dotika človeka in njegovega sveta: od botanike do politike, od astronomije in fizike do retorike, kar lahko opazimo takoj, ko le preberemo naslove del, ki jih je ustvaril Aristotel.

»Vprašanje o smislu biti, o bistvu vseh stvari, o položaju človeka v svetu je podlaga našega mišljenja« (Burkard Kunzmann Wiedmann 6). Prav zato je filozofija ustoličena kot mati znanosti. Vsa filozofska dognanja od začetka pa do danes, so se seveda skozi čas

spreminjala, pa vendar so odgovori ostali enaki. Prav zato je v vsakem primeru filozofiranja oziroma ukvarjanje z njo vedno tesno speto tudi z njeno zgodovino (Burkard Kunzmann Wiedmann 6).

Dejstvo je, da odgovor na vprašanje, kaj filozofija sploh je, ni in ne more biti enoznačen. Izhajajoč iz Srukovega prvega filozofskega leksikona, naj bi filozofija bila »ena izmed oblik družbene zavesti« (Sruk *Izrazje* 115). Kasneje filozofijo že opredeljuje kot ljubezen do modrosti, kot modroslovje. Kaj torej je filozofija? Dejstvo je, da je definicij filozofije prav toliko kot je filozofov, kar nakazuje na to, da si lahko vsakdo ustvari svoj okvir, kaj mu filozofija pravzaprav pomeni oziroma prikazuje. Ta okvir pa ponavadi prikaže filozofovo glavno zanimanje oziroma pogloblitve teme, s katerimi se dotični ukvarja.

2.2. KONEC FILOZOFIJE?

Skozi nalogo se trudim pokazati, da je konec filozofije nemogoč v smislu, da bi filozofija postala nepomembna, irelevantna in celo odveč. Sredi 19. stoletja je Auguste Comte, ustanovitelj francoske veje pozitivizma (tj. nauka, ki uči, da lahko spoznamo le stvarna dejstva), ustvaril idejo oziroma tezo o koncu filozofije. Po njegovem, filozofija v njeni prvotni obliki ni več potrebna zaradi vseh empiričnih znanosti, ki so prišle na sceno. Trdil je, naj filozofija ostane le kot logična razlaga empiričnih znanosti. Na drugem bregu, so nasprotniki pozitivistov, denimo fenomenologi ali filozofi, ki so bili usmerjeni bolj religijsko, zagovarjali, da bodo slej kot prej tudi empiristične znanosti zašle v krizo in takrat se morajo za pomoč obrniti k filozofiji. Dejstvo je, da se napoved o koncu filozofije ni uresničila, nasprotno, kasneje je filozofija doživela še pravi razmah (Kos 11-12). Tudi dandanes se težko upiramo dejstvu aktualnosti filozofije.

3. ČUDENJE

Ko se dojenček rodi v ta svet, mu je vse neznano. Vsem nam je bilo nekoč vse neznano. Čudenje nam v otroških letih ni nič tujega, nasprotno, otrok se čudi povsem vsakdanjim stvarim. »Vsi ljudje se rodijo kot filozofi, a le malokdo obdrži to izjemno kvaliteto v času, ko odraste. Prvobiten filozofski afekt se kaže že v tem, da človek z odprtimi usti stoji pred nečim in se sprašuje: zakaj dežuje, zakaj je kruh na eni strani rjav in na drugi svetel, zakaj to in zakaj ono?« (Tóth »Nezmožnost I.« 103). Če je temu tako, zakaj je mnogim tako težko spustiti plašnice z oči in skozi čudenje odkrivati vedno nove in nove stvari? Dejstvo je, da nas to otroško čudenje slej kot prej zapusti, saj naj bi trajalo le toliko časa, dokler posameznik ne prejme nekih odgovorov s katerimi se zadovolji.

Filozof pa je tisti, ki zna oziroma zmore to prvenstveno otroško čudenje zadržati, je tisti, ki uspe ta čut za čudenje negovati. Res pa je, da ponavadi tudi odrasli nimajo vseh odgovorov, sploh denimo na otroško vprašanje zakaj sploh nekaj je. Čudenje izhaja iz potrebe, pri otrocih iz potrebe spoznavati neznan svet in dejstvo je, da ostaja ta potreba enaka pri filozofih, ki so si že zdavnaj (natančneje s Sokratom) priznali, da pravzaprav ničesar ne vedo. Namreč tisti, ki trdi, da ve vse, si zapre prostor za spoznavanje, čudenje ostane skrito in aroganca misli vedenja ga še bolj potlači. Čudenje je prav gotovo človekova kvaliteta, ki posamezniku dopusti, prostor za odkrivanje, spoznavanje... Nazadnje pa tudi prostor za občudovanje sveta kot takega in doživljanja življenja kot posebnega daru.

Če se sprašujemo, čemu naj pripišemo izvor potrebe po filozofiji, tu nastopi posameznik, ki je vržen v življenje, posameznik, ki zaznava svet in druge ljudi, pravzaprav celotno stvarnost in se temu čudi. Se čudi in je očaran nad dejstvom, da sploh nekaj je. Temu seveda sledi že prej omenjeno otroško vprašanje, zakaj nekaj sploh je in zakaj ni raje nič. Prav s pomočjo čudenja nad svetom, ki ga obdaja, začnejo človekove misli delovati drugače, in sicer v smeri iskanja resnice in tu nastopi vprašanje kaj je po svojem bistvu to, kar je (Tóth »Nezmožnost I.« 99).

Čemu pa se pravzaprav čudimo, čemu so se sprva čudili ljudje? Najprej so se čudili povsem enostavnim stvarim, kasneje pa taisto čudenje napreduje do stvari, ki so nam oddaljene in nedosegljive. Na tem mestu se čudenju nujno pridruži še dvom, kajti le gre za stvari, ki nam ponavadi niso na dosegu rok oziroma silijo ven iz naših zornih kotov. Tisti, ki pa se

čudi in se temu čudenju pridružuje tudi dvom, kaj kmalu ugotovi, da nečesa ne ve in pravzaprav je to nevedenje vse, kar mu je dosegljivo (Tóth »Nezmožnost I.« 100).

3.1. PREDOKRATIKI IN *ARHÉ*

»Predsokratike imenujemo tiste prve mislece evropskega Zahoda pred Sokratom, ki so brez vodnikov, oprti samo na svoj genialni nagon, utirali steze antični in z njo tudi moderni znanosti« (Sovre 5). Kot pa nam že sam izraz pove, gre za mislece, ki so živeli in delovali pred Sokratom, torej v arhaični dobi starogrške filozofije nekje v letih 6. in 5. stoletja pred našim štetjem.

Najprej so tu trije misleci, ki jih uvrščamo v takoimenovano Miletsko šolo, in sicer so to Tales, Anaksimenes in Anaksimandros. Druži jih svojski pogled na svet, kjer je narava pravzaprav temelj vsega bivajočega, združljivo s tem pa tudi materialistični pogled na svet, po katerem naj bi bil temeljni princip vsega obsoječega neka snov oziroma materija, poleg tega je tu potrebno omeniti še ontološki monizem, torej redukcijo vsega obstoječega na eno samo počelo. Tu pa se zaustavim pri enem pomembnem terminu, ki prikaže ključno pojmovanje filozofije kot take. Kaj je *arhé*? Je ontološka kategorija; je princip oziroma počelo, je tisto iz česar vse izhaja, je izhodišče iz katerega vse izvira. »Temeljno filozofsko vprašanje o prapočelu, ki so si ga zastavili vsi predstavniki filozofije v kozmološkem obdobju in na katerega so vsak na svoj način tudi odgovarjali, je gotovo ena najzgodnejših, hkrati pa tudi najatraktivnejših manifestacij filozofskega snovanja« (Sruk »Izrazje« 35). In prav *arhé* je še ena stvar, ki druži filozofe Miletske šole, saj so se vsi ukvarjali z iskanjem temeljnega principa realnosti. In prav res: Tales je za svoj *arhé* imenoval vodo, Anaksimenses zrak, Anaksimandros pa *ápeiron*, tisto brezmejno, večno in neznano.

Tu pa so še drugi predsokratiki, denimo Parmenid, Ksenofan, znani so Zenonovi paradoksi pa Heraklitov famozni rek *panta rhei*. Pa še matematik Pitagora in Demokritov *arhé*, ki so atomi,... Na koncu tega podpoglavja se tesno opiram na Sovretove besede iz njegove knjige *Predsokratiki*, kjer takole ubesedi čar teh prvih mislecev: »Kdor bo iz knjige bral, bo videl, da leže v njenih drobljancih kali in zametki mnogim izsledkom moderne znanosti, nekateri nakazani naivno, drugi z veleumno intuicijo. Čudil se bo drznosti, s kakršno zastavljajo ti

prvi iskralci resnice vprašanja in nanja tudi odgovore, včasih resda napak, včasih pa blisne iz odgovora iskra genialnosti« (Sovre 6).

3.2. PLATON

»Znana domislica pravi, da je vsa zahodna filozofija le vrsta opomb k Platonu. V njegovih spisih so namreč vse tiste teme, ki jih je filozofija kot celota – ne le kot moralna filozofija – poslej v glavnem obravnavala« (Bryan 24). Po kronološkem redu sem izpustila Sokrata, zato pa se osredotočam toliko bolj na njegovega najboljšega učenca, Platona. Upoštevajoč sokratski problem, so to skrajno izmuzljiva dejstva, kaj pravzaprav je samo in le Platon in kje se mu v večji meri pridruži Sokratova misel. Seveda je povsem normalno, da je temu tako, govora je o Sokratu, o prvem pravem filozofu v pomenskem smislu, saj gre za utelešenje bistva filozofije in nič čudnega ni, da je bil v Platonovih očeh Sokrat arhétip. Dejstvo pa je, da gre za najznamenitejšega filozofa vseh časov, daleč najbolj vplivnega filozofa.

Teajtet je pogovor o znanju oziroma o vedenju in skupaj z dialogoma Sofist in Politika tvori trilogijo. Če na kratko povzamem; dialog se odvija v Evklidovi hiši, dogajalni čas pa je nekje pred Sokratovo smrtjo leta 399 pr. n. št. Pogovarjata pa se Evklid in Terpsion.

Na začetku smo priča zastavitvi vprašanja, kaj sploh je vedenje. Skozi dialog lahko načrtamo tri možne opredelitve vedenja:

1. Vedenje je zaznava.
2. Vedenje je pravilno mnenje.
3. Vedenje je resnično mnenje, ki je združeno z utemeljitvijo.

Dialog se zaključi v aporiji. Ampak kje, v katerem delu Teajteta najdemo misel o Platonovem *arhéju*? »Kaže, prijatelj, da Teodor res ni slabo ugibal o tvoji naravni nadarjenosti. To doživljanje, čudenje, je namreč zelo svojsko filozofu. Da, ni drugega počela filozofije od tega – in videti je, da ni slabo ugotavljal rodoslovja tisti, ki je rekel, da je Irida hči Tavmanta« (Platon 232).

Tako kot je bila za Talesa *arhé* voda ali pa za Demokrita atomi, tako je Platonov *arhé* za filozofijo, čudenje. »Čudenje omogoča opis filozofovega miselnega doživetja oziroma

resnice človekovega mišljenja kot vseprežemajoče miselne strasti, ki filozofiji namenja celo posredniško funkcijo med nebom in zemljo« (Tóth »Nemožnost I. 99«).

3.3. ARISTOTEL

Tudi Platonov učenec, Aristotel je povzel *arhé* za filozofijo po svojem učitelju:

»Da pa ta znanost ni proizvajalna, je jasno tudi iz dejavnosti tistih, ki so prvi začeli gojiti modrost po zaslugi čudenja, pri čemer so se spočetka čudili tistim nenavadnim stvarim, ki so jim bile pri roki, potem pa so po malem tako napredovali ter razgrinjali uganke tudi glede Luninih sprememb kakor tudi glede dogodkov okrog Sonca in zvezd in glede nastajanja vesolja« (Aristoteles 9). Po Aristotlovem mnenju ljudi napoti k filozofiji prav čudenje! Tako je v čudenju skrit *arhé* kot trajni temelj, podlaga in izvor (Tóth »Nemožnost I.« 99).

Še eno mesto v njegovi *Metafiziki* je pomembno za razumevanje Blocha in njegove filozofije. Namreč, Aristotel je zagovarjal, da je najpomembnejša človekova naloga, nemara celo edina naloga, da človek raziskuje bivajoče. Sledeč Platonovi *Apologiji*, torej neraziskanega življenja ni vredno živeti!

»Sicer pa je zares tudi že zdavnaj kakor tudi sedaj in celo vedno predmet iskanja in tisto, ob čemer vedno pridemo v zadrego, ravno to, kaj je bivajoče, to je, kaj je bitnost (o bitnosti namreč nekateri sicer trdijo, da je ena, drugi pa, da jih je več kakor ena, izmed njih pa nekateri trdijo, da je bitnosti omejeno število, drugi pa, da je neomejena po številu); zato moramo tudi mi, in sicer najbolj in prvenstveno in tako rekoč edino glede na ta način bivajočega pozorno sprevidovati, kaj je« (Aristoteles 159).

4. ČUDENJE IN ERNST BLOCH

Če sem se prej ukvarjala s čudenjem pri Platonu in Aristotelu, bom sedaj raziskovala filozofijo Ernsta Blocha. Najprej se ustavim pri samem Blochu, nato pa se posvetim prej omenjeni Blochovi filozofiji, kjer v žarišču zasveti čudenje.

4.1. BLOCH

»Bloch tragični intelektualec, duhovni kompromisar, iluzionist in sopotnik, ki sodeluje le pri revoluciji, ne deluje pa v njej« (Tóth *Tendence* 47). Podpoglavje začenjam s Kocbekovo mislijo o Blochu, kajti prav on je eden izmed tistih v Sloveniji, ki so se največ ukvarjali z Blochom. Zgovorno je tudi dejstvo, da v slovenskem prostoru Bloch ostaja povsem nepreveden in skorajda neopazen. Njegove misli najdemo v Kocbekovih razmišljanjih in pa v delih profesorice Tóth.

Ko bi moral napočiti Blochov čas na slovenskih tleh, so bila le ta preveč ozkogledna in usmerjena v marksizem, Blochova oblika markizema pa je bila tako vse preveč metafizična. Kocbek piše tudi o Blochovem delu *Princip upanja*, ki je v filozofiji označen za enciklopecijo upanja, Kocbek pa delo ocenjuje in ji namenja posebno veličino: »...prebiramo kot enciklopedijo človekovih želja, kot slikovito panoramo podob o sreči... zoper zlo in bivanjsko grozo, kot antologijo vseodrešenega upanja« (Tóth *Zareza* 49). Zakaj je prav upanje tisto, ki prežema Blochovo življenje? Zakaj je prav upanje najbolj nagovorilo Kocbeka? Verjetno, ker sta si pravzaprav delila usodi, življenje, ki je bilo zaznamovano s preganjanjem. »Kdo smo mi? Odkod prihajamo? Kam gremo? Kaj pričakujemo? Kaj nas čaka?« (Tóth *Tendence* 47). Prav na tej točki, je nujno, da se naučimo upati, kajti le upanje je tisto, ki nam omogoča stopanje skozi življenje in skozi svet. Upanje je daleč nad strahom, daleč nad tesnobo!

Dejstvo je in temu ne gre oporekati, da je bil Kocbek posebno navdušen nad Blochovo mislijo, kar je strnil v naslednjih poetičnih besedah: »Bloch je čudovito pozoren na človeškost, najbrž nihče med sodobnimi misleci tako ne ljubi življenja kakor on« (Tóth *Zareza* 49).

»Jaz sem filozof, ki prebiva v svoji lastni filozofski stavbi« (Tóth »Nezmožnost I.« 98). Bloch je kot filozof fenomen, saj ustvarja filozofijo na drugačen način. Filozofira kot da današnja filozofija ne bi obstajala, torej filozofira na način kot sta filozofirala Aristotel ali Hegel (Tóth »Nezmožnost I.« 98). Ernst Bloch se je rodil v letu 1885, bil je nemški filozof judovskega porekla. Omenila sem že njegov način filozofiranja in ko dodamo dejstvo, da je bil velik poznavalec starogrške filozofije, postane jasno, čemu je filozofiral na ta način. Vsa njegova dela so polna raznoraznih komentarjev o antični filozofiji, ki pa jo je nekaj let celo predaval. Po njegovem mnenju naj bi pisali tisti ljudje, ki v sebi čutijo in negujejo potrebo po nesmrtnosti. Umrl je leta 1977.

4.2. FILOZOFIJA ERNSTA BLOCHA

Tò thaumazein prevajamo kot čudenje oziroma strmenje in prav v tem pojmu tiči po Blochovem mnenju *arhé* za filozofijo (v čemer seveda sledi Platonovi misli), ki pa je obenem tudi glavni miselni vzor njegove filozofije (Tóth *Zareza* 26). »Trajni izvor filozofije, ki sploh omogoča zgodovinsko ugotovljiv začetek nastanka filozofije, je v čudenju, strmenju in osuplosti nad dejstvom obstoja stvarnosti, sveta in človeka« (Tóth *Zareza* 26). Grka je navduševalo dejstvo, da je to in da je drugo, navduševalo ga je, da nekaj je. In ta nekaj je Bloch povzel v izraz nekonstruirano vprašanje. Torej v tej smeri je bivajoče dejstvo in ne konstrukcija. Gre za dejstvo, ki je zanimivo v smislu, da vedno znova ponuja odlično iztočnico za mnoga vprašanja, med katerimi je vprašanje kaj je to, kar je, tisto najbolj temeljno. Vprašanje, ki povzroča obstoj filozofije in hkrati, ko gre za pereče teme glede konca filozofije, nastopi kot eno izmed glavnih orodji, ki onemogočajo njen konec (Tóth *Zareza* 26).

Kaj je po Blochovem mnenju eden temeljnih motivov filozofiranja? Filozofija se zgodi, ko se nam iz oči umaknejo prašnice in pridemo do ugotovitve, da pravzaprav nekaj je, da sem jaz, da smo mi in konec koncev, da je tudi svet (Tóth *Zareza* 28). Bloch, kar se tega tiče, ugotavlja: »Vprašanje izhaja iz našega začudenja, našega strmenja, iz pračudenja, da je sploh nekaj« (Tóth *Zareza* 28). Iz tega nujno izhaja pomembna lastnost filozofije, in sicer, da je njen predmet trajen, saj ne moremo samo enkrat odgovoriti na zgornje vprašanje in trditi, da je odgovor enoznačen, da je podan odgovor edini, ki obstaja. Nujni del človeka pa je čudenje, iz česar sledi spraševanje in želja po raziskovanju. Znane so Sokratove

besede, ki jih najdemo v Platonovem zapisu *Apologija*, da neraziskanega življenja ni vredno živeti. Človeško težnjo po raziskovanju sveta in vseh njegovih delov, je čutil tudi Platonov učenec in sodobnik Aristotel, ki je v svoji *Metafiziki* pisal, da je naša naloga, da preučujemo, kaj je bivaajoče (Tóth Zareza 28).

Blochovo razumevanja pojma *thaumazein* sega dlje od same nezmožnosti glede konca filozofije. Razume jo kot kategorijo in v zvezi s tem razume tudi nastajanje drugih kategorij in se tako vedno vrača k njej. Kaj pa je pravzaprav takoimenovana filozofska kategorija? Gre za najsplošnejši pojem (Sruk *Leksikon* 168). »Tukaj govori o čudenju, začudenju, strmenju kot o 'globokem iskanju', ki nas jemlje s seboj in ponese k stvarem, njihovemu obstoju in bistvu« (Tóth Zareza 27). Bloch razmišlja o otrocih, da sprašujoče čudenje že otroka pripelje do obstoja jaza, da ga ozavesti in mu potemtakem tudi omogoča samosrečanje. Kar se tega tiče, Bloch nadgrajuje Simmelovo razmišljanje, kako se človek zave moči povezovanja in ločevanja kot naravne danosti, ki jo omogoča teža življenja.

Bloch tako sledi tradiciji, ki za najvišji kriterij šteje takoimenovano konkretno vedenje. In to vedenje je samo in le tisto, kjer je človekov jaz kot bistveni element poleg.

Čudenje je po Blochu nekaj najbolj vztrajnega in stalnega. V delu z naslovom *Experimentum Mundi* piše: »Čudenje, ki vrsta; ni samo na začetku, temveč je vsepovsod navzoče kot spraševanje, ki se ne raztopi in ne ugasne.« (Tóth Zareza 27). Čudenje je in ostaja tisto najpomembnejše, tisto najbolj bistveno, ki je začetek in hkrati tudi sredina in konec. Zakaj nosi ta način pojmovanja čudenja tolikšno težo? Iz tega sledi, da moč čudenja nikakor in nikoli ne sme popustiti! Namreč, ko bi čudenje zamrlo, bi filozof doživel konec svoje lastne filozofije. Tudi spraševanje kot eden izmed najpomembnejših in najbolj temeljnih dejavnikov filozofiranja se nujno povezuje z ostjo čudenja, kajti moč spraševanja je odvisna od moči filozofovega čudenja.

Prej sem omenila, da je bil Bloch odličen poznavalec starogrške filozofije, zatorej ni čudno, da v njegovi misli hitro naletimo na omembo starogrškega izročila, izpostavi Talesa iz Miletske šole. Omenja prvo, čisto filozofsko luč, ki je napolnjena s čudenjem. Kaj je tako posebnega na starogrški misli, poleg dejstva, da gre za prve filozofije? Njihov način mišljenja nikakor ni dopuščal, da bi prvinskost in pristnost ugasnili. Način mišljenja je bil naravnan tako, da ugašanje zgoraj omenjene luči ni bilo možno. To pa je seveda ključnega pomena za razumevanje čudenja in filozofije na organski način nasploh.

Torej, Grki ne uživajo posebnega mesta v filozofiji le zato, ker so bili prvi ali zaradi njihove filozofije nasploh. Mišljenje je tu odločilno, tisti način razmišljanja, ki pušča čudenju, da sije z vso močjo. Prav ta način mišljenja je po Blochu izjemnega pomena. Grke je ustvarilo tudi dejstvo, kako pristna je njihova zavest o jaz-stvu. Po Blochu pa misliti pomeni presegati, pomeni transcendirati. Bloch smiselnost mišljenja razlaga s človekovo željo po domovanju v svetu. Človekova težnja sledi temu, da bi bil svet okoli njega zares človeški. Grški svet pa je svet čiste domačnosti in zagotovo je tudi to igralo pomembno vlogo pri Blochovi filozofiji (Tóth *Zareza* 31).

5. NEMOŽNOST KONCA FILOZOFIJE I.

5.1. TÒ *THAUMAZEIN*

Ernst Bloch je bil zagrizen zagovornik teze o nemožnosti konca filozofije. Filozofija je nekdam veljala za najpomembnejšo, dolgo je bila ustoličena kot mati vseh znanosti.

Z razvitjem vedno novih ved pa je začela bledeti. Oziroma vsaj tako so si nekateri to predstavljali. Bloch temu konkretno nasprotuje, in sicer mnenja je, da se filozofija ne more končati kot celota. Namreč, kdaj sploh lahko govorimo o koncu filozofije?

Filozofska smrt nastopi, ko se pojavi miselna nemoč posameznika, človeka, ki se prične le ponavljati. Človeka, ki se je izčrpal, ki je izčrpal svoje lastne misli (Tóth »Nezmožnost I.« 99).

Nadalje, odkod Blochu vsa ta suverenost in moč v zagovarjanju nemožnosti konca filozofije? Prvič: glavno bistvo filozofije tiči v spraševanju, v potrebi in nuji po vedenju se poslužujemo vprašanj. Vprašanja, ki so po eni strani kar najbolj življenjska in bi si mislili, da so zastavljena (pre)večkrat. Vprašanja, ki pa jih v resnici v vsakdanjem življenju ne opazimo oziroma premalokrat ali pa si sploh ne vzamemo časa za razmislek.

Torej, vprašanja, ki so del filozofije, niso tista vprašanja na katere se da odgovoriti enkrat in za vselej, kar pomeni, da je njen predmet trajen. Drugič: tu igra pomembno vlogo tudi filozofska oziroma blohovska drža: »Tako kot prej je tudi zdaj veliko čudenje in osuplost, *thaumazein* začetek filozofije, kot to pove Aristoteles, čudenje, ki vedno napreduje, in je zato čisto vseeno, če so nenadarni žrtev cenene modne norosti« (Tóth »Nezmožnost I.« 99).

5.2. KARL JASPERS IN ČUDENJE KOT IZVOR FILOZOFIJE

Takoj se nam odkrije trajni temelj filozofije, ki je dejstvo čudenja, strmenja. Ker sem se čudenja pri Platonu in Aristotelu že dotaknila, bi na tem mestu omenila še enega nemškega filozofa, in sicer Karla Jaspersa. Jaspersu danes pripada mesto filozofa, misleca, ki je s svojimi idejami pomembno očrtal nekatere temelje filozofije, a je denimo v Sloveniji precej zapostavljen, čemur priča dejstvo, da ostajajo njegova dela neprevedena.

Bistvo njegovega pojmovanja *thaumazeina* je nekoliko drugačno, saj je Jaspers mnenja, da je čudenje potrebno pojmovati kot izvor filozofije in ne kot začetek. Za kaj gre?

Jaspers razlikuje besedi izvor in začetek, besedi, ki se na prvi pogled zdita dokaj sorodni ali podobni, a gre za dve različni stvari.

Začetek nosi zgodovinski prizvok in prinaša množico domnev, ki omogočajo mišljenje. Na drugi strani pa je izvor tisti vir iz katerega prihaja pobuda in je v svojem obstoju večplasten. Jaspers je mnenja, da obstajajo trije izvori filozofije, ki so različni, a vendar izhajajo en iz drugega oziroma se pomembno vežejo.

Prvi izvor filozofije je tako prav to, kar je nit moje naloge – čudenje. Človek je z lastnimi očmi deležen sveta, ki ga obdaja; zvezdnatega neba, sonca in nebesnega svoda. Tu omenja Aristotela, ki je menil, da je prav čudenje tisto, kar človeka sili na pot k filozofiji, saj naj bi se človek sprva čudil nenavadnostim, kasneje pa se prične spraševati tudi o nastanku veselja. Čudenje je tisto, kar nas torej sili k spoznanju. Prav v dejstvu čudenja pa se zavem lastne nevednosti. Z vsemogočimi vprašanji, ki jih porodi čudenje, nimamo neke koristi, temveč samo občutimo zadovoljstvo. Ko pa zadovoljiš čudenje, se pojavi drugi izvor filozofije, ki je po Jaspersu, dvom. Dejstvo je, da brez dvoma ni filozofije. Tu je odločilno, kako bo preko dvoma dosežen temelj gotovosti. Za tretji izvor pa Jaspers navaja Epiktetov citat, ki priča o tem, da je izvor filozofije zavedanje lastne slabosti in nemoči.

5.3. ČLOVEK JE RAZMIŠLJUJOČE BITJE

Če pa se sedaj vrnem k izhodišču, k čudenju, ki ga je orisalo Blochovo razmišljanje, tu pomembno vlogo odigra dejstvo, da se filozofija začne z razmišljanjem. Misliti pomeni presegati, torej transcendirati. Bloch omenja samosrečanje: »Dovolj je. Zdaj moramo začeti. Življenje je dano v naše roke. Samo zase je že zdavnaj postalo prazno. Opoteka se brez smisla sem in tja, toda mi smo trdni, in tako želimo postati njegova pest in njegovi cilji« (Tóth »Tendence« 19). Če smem termin samosrečanja malce prenesti, bi torej lahko rekli, da je samosrečanje nujno, kajti le tako se srečamo z mislijo, da čudenje pravzaprav izhaja iz potrebe po odgovoru na vprašanja zakaj sploh nekaj je in zakaj ni to nekaj raje nič. Spet, filozofija je kraljevala kot mati znanosti, danes pa vemo, da temu ni več tako. Kljub temu neizogibnemu dejstvu, človek še vedno biva in razmišlja.

Nemožnost konca filozofije je za Blocha pogojena s tem zgoraj omenjenim dejstvom, saj naj bi bil človek, dokler bo kot vrsta obstajal, vedno razmišljujoče bitje (Tóth »Nemožnost I.« 100). Rok trajanja filozofiji torej ni potekel in ji potemtakem tudi (še) ne bo.

Kajti filozofija traja tako dolgo kot njeni problemi, filozofski problemi pa so problemi sveta in vesoljnega kova. Svet obstaja, je skrivnosten in konec koncev je prav tako skrivnostna tudi filozofija sama.

5.4. KONEC ALI PROPAD

Bloch pa opozarja, da propad filozofije ne pomeni, da je filozofija na koncu. Propad filozofije naj bi bil po njegovem mnenju možen, celo udejanjen in tako omeni neplodno obdobje za filozofijo med petim in osmim stoletjem (Tóth »Nemožnost I.« 101). Seveda pa Bloch v svojem razmišljanju ne more mimo znane Engelsove napovedi o koncu filozofije, kjer Engels napoveduje, da filozofiji ostaja le nauk o zakonih mišljenja, zatorej logika in dialektika. Dialektično vedenje »prežema filozofska zavest o čudenju in strmenju nad tem, da protislovje in nasprotje spadata k bistvu stvari samih« (Tóth »Nemožnost I.« 101).

Vendar »Bloch vidi nemožnost konca filozofije samo s strastjo samo tj. s predmetom, s katerim se filozofija ukvarja, z dejstvom obstoja svetovne biti in človeka« (Tóth »Nemožnost I.« 101). Zatorej Bloch ve, da je negovanje zavesti o čudenju tisto najosnovnejše in hkrati najpomembnejše, kar mora filozofa prikovati. Več, meni, da če bi se filozofi zavedali dejstva, da je čudenje po Platonu pravzaprav začetek filozofije, ne bi mogli razpredati o koncu filozofije (Tóth »Nemožnost I.« 102). Tu nastopi vprašanje, koliko filozofov je dejansko ohranilo čudenje kot začetek, čudenje kot »kažipot začetka«? Več kot očitno pa je, da tu ne gre za povsem enostavne stvari. Če ponovim vzorec, z osuplostjo in čudenjem sodijo zraven vprašanja, ki pa sčasoma nujno porajajo tudi dvom. Namreč, s čudenjem nad tem kar pravzaprav je, pride zraven vprašanje, kako sploh preživeti v tem svetu? »Svet je neskončno velik (...) in v njem je vse! Mišljenje sproža potreba po preživetju v njem in vedenje je hkrati spoznanje, ozaveščanje svojih lastnih potreb; prva je ta, da živimo ter preživimo, in mišljenje je le kot sredstvo, da si v tem neskončno velikem svetu uredimo svoje domovanje« (Tóth »Nemožnost I.« 103).

5.5. KANT

Bloch uvidi Kantovo razsvetljensko načelo, da je nedoraslost mišljenja le v tem, da se da voditi po nečem drugem in ne sam s seboj, kot pomembno v razmišljanju o *thaumazeinu*. Poleg tega pa je *thaumazein* del tudi razsvetljenstva v smislu odločnosti, da se poslužuješ lastnega uma (Tóth »Nemožnost I.« 104).

V sklepu Kritike praktičnega uma beremo: »Dve stvari navdajata čud z vselej novim in naraščajočim občudovanjem in strahospoštovanjem, čim pogosteje in vztrajneje se razmišljanje z njima ukvarja: zvezdnato nebo nad menoj in moralni zakon v meni. Ne ene ne druge ne smem iskati in ju enostavno domnevati zunaj mojega obzorja kot nekaj, kar je zagrnjeno s temo ali pa se nahaja v področju čezmernega: vidim ju pred seboj in ju neposredno povezujem z zavestjo moje eksistence« (Kant 186).

Tudi v Kritiki presodnosti Kant omenja čudenje in opozori na verjetno najpomembnejšo lastnost čudenja, to je trajnost. Občudenje v procesu filozofskega snovanja pomeni vedno znova vračajoče se začudenje. Je sicer tista sila, ki sproži sam proces, ampak ne zadošča. Potrebna je namreč raziskovalna metoda in Kant se trudi spoznati modrost, ki bi bila temu kos. Zaveda pa se, da mora varuh te modrosti biti in ostati filozofija (Tóth »Nemožnost I.« 104).

5.6. HEGEL

Opazi se, da čudenje dejansko ostaja dejavno v velikih filozofskih sistemih. V delu *Nemožnost konca filozofije I.* s podnaslovom *To thaumazein* lahko beremo o Heglu, kot o primeru, kjer v filozofiji čudenje ostaja. Hegel je bil najbolj naklonjen trenutku dvoma, dvoma kot rezultata razmišljanja. Ko Hegel raziskuje najbolj bistvene elemente grškega duha, seveda ne pozabi na *thaumazein*!

Če na tem mestu prebiramo Heglove besede v njegovem delu *Filozofija zgodovine*, najdemo Aristotlovo misel: »Kot pravi Aristotel, da izvira filozofija iz začudenosti, tako poteka tudi grški pogled na narodo od te začudenosti (Hegel 176). Hegel v poglavju Grški svet piše o grškem duhu, ki se čudi prirodnosti prirode; to je tisto, čemur se čudi Grk, saj tu ne gre za to, da bi se duh srečeval z nečim nenavadnim, kar bi lahko doživljal le v primerjavi z izkušnjo običajnega (Hegel 176-177).

Grkovo dojemanje in pogled na svet tako opredeljujeta dve kategoriji, ki sta osnovni: začudenje in slutenje. Prav ti dve kategoriji sta izhodišče k postavljanju pomena (Tóth »Nemožnost I.« 106).

6. NEMOŽNOST KONCA FILOZOFIJE II.

6.1. NEKONSTRUIRANO VPRAŠANJE

Kot sem že omenila, Bloch razume pojem *thaumazein* širše kot se nam razkrije o nemožnosti konca filozofije, saj pomeni v njegovi filozofiji kategorijo, ki mu hkrati omogoča razlago nastajanja novih kategorij in se potemtakem tudi vselej vrača k njej. Ker čudenje sproža raznorazna vprašanja, ga lahko razumemo kot »globoko iskanje, ki nas jemlje s seboj in k bistvu stvari« (Tóth »Nemožnost II.« 152). Kot sem omenila že v poglavju o Blochovi filozofiji, nosi izraz nekonstruirano vprašanje pomembno težo pri Blochu, saj je to nekaj, kar obstaja, bivajoče, dejstvo.

Eden Blohovih pglavitnih motivov filozofiranja je ugotovitev, da nekaj je! Po Blochu spraševanje izhaja iz našega strmenja in čudenja...

Kot piše Aristotel in sicer sem ta odstavek že cititala, ampak z drugim prevodom, se začuti dejansko, kaj je človekova naloga: »In zares je tudi že dolgo, kakor tudi sedaj in celo vedno predmet iskanja in tisto, ob čemer vedno pridemo v zadrego, ravno to, kaj je bivajoče, to je, kaj je bitnost... Zato pa je tudi naša naloga in celo največja, primarna ter tako rekoč edina naloga, da proučujemo, kaj je tako bivajoče« (Tóth »Nemožnost II.« 153). Identiteta po Blochu ni zapečatenata s tem kar-že-je (s kategorijo dejanskosti), ampak zahvaljujoč vnovičnem spraševanju tudi s tem, kar-še-ni (s kategorijo možnosti).

6.2. MOČ SPRAŠEVANJA

Čudenje je vsekakor nekaj trajnega in stalnega, nekaj vseprisotnega in navzočega v obliki spraševanja, ki ostaja! Filozofija je in ostaja zaradi dejstva čudenja, ki izsili spraševanje. Torej je celota filozofije odvisna od moči spraševanja. Kaj pa se dogodi, ko si odgovorimo na določeno vprašanje? Kaj se zgodi, ko vprašanje dobi svoj zaključek? Tu nastopi pomembna prelomnica in tu se pokaže, da filozofiji res ni toliko do cilja... Kajti najpomembnejše je, da moč spraševanja ne popušča kljub dobljenim odgovorom. Dani odgovori nam nikoli ne smejo zadoščati v tej meri, da bi nas odvrnili od vnovičnega čudenja in strmenja. »...tako gre Blochu dobesedno za *experimentum mundi*. Samo z močjo

spraševanja se lahko sproži ost čudenja nad nečim novim, še neodkritim, četudi na videz še tako nepomembnim, obrobnim in neznanim« (Tóth »Nemožnost II.« 153).

In če ohranjamo čudenje, če ne dopustimo, da bi moč spraševanja ugasnila, se nam za filozofijo ni treba bati. Povsem druga zgodba pa se odvija, če ne govorimo o koncu filozofije kot celote, temveč o koncu filozofije pri nekem individuumu. Slabo se piše tistemu filozofu, ki dopusti, da moč čudenja, moč spraševanja oslabi v njegovem filozofskem snovanju. Ampak, spet tu je govora o posamezniku in njegovi filozofiji, ne pa o filozofiji kot taki.

Čudenje, ki ima sprašujoče bistvo imenuje Bloch za absolutno vprašanje, kar pomeni, da gre za vprašanje vseh vprašanj (Tóth »Nemožnost II.« 155). Vseskozi se Bloch trudi ohraniti čudenje kot tisto temeljno načelo filozofiranja. »Čudenje je mati vsega spraševanja nasploh« (Tóth »Nemožnost II.« 156). Zgoraj sem že omenila pojem samosrečanja pri Blochu. Pravzaprav je čudenje tisto, ki nam omogoča, da sami sebe zaznamo kot bivajoče in da se lahko sploh dojamemo kot tako in izrazimo z identiteto: jaz sem (Tóth »Nemožnost II.« 157).

6.3. HEIDEGGER

V delu *Nemožnost konca filozofije* beremo tudi o Heideggru, katerega razlaga kategorije *thaumazein* se razlikuje od tiste Platonove in Aristotlove. Pa vendar bi se na tem mestu ustavila še pri terminu kategorije, ki ga skozi nalogo večkrat uporabljam. Kaj je filozofska kategorija? Pomeni nek splošni pomen, vrsto, razred, skupino, ampak v filozofiji pomeni najsplošnejši pojem. »Kategorialni sistemi so sistemi pojmov, ki na najvišji ravni splošnosti izražajo bit, obstoječe« (Sruk *Leksikon* 168).

Torej Platon in Aristotel sta razumela filozofijo kot način človekovega razpoloženja in Heidegger je to razumevanje prenesel tudi na začudenje, kajti čudenje uvršča k razpoloženju. Po Platonu je *arhé* filozofije čudenje, ki je dejansko pathos, torej čudenje prežema filozofijo. Tako tudi Aristotel kot izhodišče filozofije razume čudenje, ki obenem tudi določa pot filozofiji. Heidegger pa je mnenja, da je misel, da čudenje slej kot prej postane odveč, negrška in površna. Poudarja, da je čudenje *arhé* in da tudi takrat, ko je filozofija že dejstvo, čudenje ne izgine, ampak ostaja. Kajti čudenje je nekaj trajnega in prevladujočega (Tóth »Nemožnost II.« 157).

7. SKLEP ali »Nobena hči lepote ni med nami bolj očarljiva, kot si ti« (Byron, Stance)

Filozofija je tisto nekaj, kar ne more biti prebrano in razumljeno v trenutku, gre namreč za vse preveč kompleksno vedo, katere teme so vedno aktualne in katere vprašanja so tista najbolj človeška in katere odgovori so nikoli dokončani in nikoli končni odgovori. Nujno je počasno odkrivanje zakopanih besed, pozabljenih misli. Nujno je strahospoštovanje. In počasno, potrpežljivo, a neizmerno vztrajno sprehajanje po njenih poteh.

Da, filozofija je ljubezen do modrosti in v tej ljubezni ni cilj tisti, ki bi bil prvi na planu, vse bolj je važna pot. Pot je tista, katere najbolj nujni in nespregljivi element je spraševanje. Ampak, da se zmoremo in znamo spraševati... Tu je potrebno čudenje. Kajti le v vnovičnem odkrivanju tega skrivnostnega sveta, katerega drobec smo, bomo zmožni ločevati med bistvenim in nebistvenim.

Res je in to je dejstvo, da je filozofija v veliki meri pogled navzen, da je filozofija to, da tuhtamo o stvareh, ki se zdijo včasih vse preveč vsakdanje, spet drugič popolnoma pretirano oddaljene in tu opazimo, da je filozofsko snovanje tisto, ki nas privede do razmišljanja o stvareh, ki jih imamo vse prevečkrat preblizu, da bi jih opazili. Preblizu in ne predaleč. Ampak filozofija je tudi pogled navznoter. Česa nas lahko filozofija nauči?

Očisti nas dogmatizmov, spoduja nas h kritičnemu in samostojnemu mišljenju in na kratko, ne pusti nam, da bi se zadovoljili s čredo. Oziroma, uči nas, da spoštujemo drugačnost. Poleg tega, da lahko s filozofijo ohranjamo otroškost v sebi, do kamor nam pomaga prav čudenje in je prav s pomočjo taistega čudenja svet barvitejši, lepši, polnejši... Zagovarjam, da smo lahko s pomočjo filozofije boljši ljudje. Bolj moralni. Bolj dobri. Kar pa je v današnjem burnem svetu, kjer ni več prostora za iskrenost, prijaznost, dobroto in empatijo, zagotovo več kot dobrodošlo. Čeprav si mnogi domišljajo, da ni v tej vedi ničesar, kar bi se jih dotaknilo, je dejstvo, da je filozofija tista najbolj človeška. Če le dopustimo, se nam lahko zaiskrijo drobci dragocenosti, kateri nam pomagajo v hladnem jutru.

»Ko plešem, plešem; ko spim, spim; in ko se samotno sprehajam po lepem sadovnjaku, tudi če so moje misli zaposlene del časa z daljnimi stvarmi, jih v drugem delu časa pokličem nazaj k sprehodu, k sadovnjaku, k milini te samote, k sebi« (Montaigne III/13 1107).

To je bil moj skromen sprehod s filozofijo, kjer sem se trudila zaobjeti in prikazati pomen čudenja za filozofijo. Kot izvor filozofije. Kot prvo gonilo. Kot nujni del poti. Kot kažipot začetka. Kot pokazatelj in neovrgljiv dokaz nemožnosti konca.

Predvsem pa gre za trajni temelj filozofije in znanosti. To pa je obstoj sveta in življenja v njem. Oboje je treba ohranjati in spoštovati, kajti tehnični napredek ju ogroža. Na koncu se tudi sprašujem, koliko šola ohranja in sploh neguje ta naš naravno dani dragoceni čut.

8. LITERATURA

Aristoteles. *Metafizika*. Prev. Valentin Kalan. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

Bryan, Magee. *Poti filozofije*. Prev. Zdenka Erbežnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.

Burkard, Franz-Peter, et. al. *DTV Atlas filozofije*. Ljubljana: DZS, 1997.

Hegel, G.W.F. *Filozofija zgodovine. Izbrana poglavja*. Prev. Jože Kastelic. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.

Jaspers, Karl. *Einführung in die Philosophie*. Munchen, 1971.

Kant, Immanuel. *Kritika praktičnega uma*. Prev. Rado Riha. Ljubljana: Analecta, 2003.

Kos, Janko. *Oris filozofije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1970.

Montaigne de, Michel. *Eseji: izbor*. Prev. Bogo Stopar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1960.

Osborne, Richard. *Philosophy for beginners*. Danbury: For Beginners LLC, 1992.

Palmer, Donald. *Ali središče drži?*. Prev. Mišo Dačić, Alenka Hladnik, Marjan Šimenc. Maribor: DZS, 2004.

Platon. *Zbrana dela I*. Prev. Gorazd Kocijančič. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2009.

Sovre, Anton. *Predsokratiki*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.

Sruk, Vlado. *Filozofija*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.

---, *Filozofsko izrazje in repertorij*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1980.

Tóth Hedžet, Cvetka. *Demaskirajoče tendence*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2018.

---, *Materialistično-idealistična zarezka*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2015.

---, »Nemožnost konca filozofije I.«. *Anthropos* 22. V-VI (1990): 98-161.

---, »Nemožnost konca filozofije II.«. *Anthropos* 23. I-III (1991): 151-161.